

Helge Bonset

Fundamenteel onbruikbaar

In haar rapport uit 1991 introduceerde de CVEN (Commissie Vernieuwing Eindexamen-programma's Nederlandse taal- en letterkunde vwo en havo) een geheel nieuw begrip in de moedertaal didaktiek: *Fundamentele Taalvaardigheid*. Ze deed dat in een van haar uitgangspunten voor het opstellen van de nieuwe examenprogramma's, dat luidde als volgt: "Bij de *taalvaardigheden* werd meer waarde gehecht aan *fundamentele* dan aan *functionele* vaardigheden. Algemene vaardigheden die als voorwaardelijk kunnen gelden voor adequaat taalgebruik in vele situaties (correct kunnen formuleren, steekhoudend kunnen argumenteren, goed kunnen samenvatten) verdienen een grotere plaats in examenprogramma's voor vwo en havo dan bijzondere vaardigheden waarop een beroep gedaan wordt bij het uitvoeren van specifieke praktische opdrachten (zoals het bestuderen van een studietekst of het schrijven van een bepaald soort brief). Het accent op de fundamentele vaardigheden dient wel gepaard te gaan met nadrukkelijke aandacht voor de *communicatieve aspecten* van het taalgebruik" (p. 107-108).

Een uitwerking van het begrip Fundamentele Taalvaardigheid biedt de CVEN zelf niet. Daarvoor moeten we terecht bij een lezing van haar voorzitter A. Braet: *Functioneel, communicatief of toch maar liever fundamenteel?* (1991).

Onder *functionele vaardigheden* verstaat Braet in zijn lezing: "Vaardigheden die 'in hun geheel' in het leven voorkomen, zoals het opbellen van een instantie of het lezen van een gebruiksaanwijzing" (p. 55). Als voorbeelden noemt hij in de loop van zijn betoog: een brief opstellen, een studietekst bestuderen, een sollicitatiebrief schrijven, een circulaire schrijven, een discussie voeren met een huisbaas, een belastingaangifte doen, en een gemeentelijke instantie bellen.

Wat *communicatieve vaardigheden* zijn, definieert Braet niet; hij merkt alleen op dat deze in het algemeen gelijk te stellen zijn aan doel- en publiekgericht communiceren (p. 51).

Fundamentele vaardigheden zijn, aldus Braet:

1. Deelvaardigheden: ze verhouden zich tot functionele taalvaardigheden als deel tot geheel. Dus bijvoorbeeld als kunnen spellen, of een curriculum vitae kunnen opstellen, tot een sollicitatiebrief schrijven.

2. Algemene vaardigheden: er wordt een beroep op ze gedaan in vele situaties. Ze zijn algemener dan functionele vaardigheden.
3. Voorwaardelijke vaardigheden: ze zijn noodzakelijk om in die vele situaties taal adequaat te kunnen gebruiken.

Tenslotte kunnen fundamentele vaardigheden zowel productief als receptief zijn, en alle aspecten van taalgebruik bestrijken, van spelling tot en met het retorisch niveau. Braet noemt in de loop van het betoog de volgende voorbeelden van fundamentele vaardigheden: spelvaardigheid, grammaticaal en correct formuleren, goed en steekhoudend argumenteren, goed samenvatten, hoofdgedachte per alinea aangeven; en, specifiek voor het onderdeel schrijven: inhoudselementen ontwikkelen, kiezen en verbinden, inhoud ordenen, inhoud taalkundig en stilistisch verwoorden, verwoorde tekst presenteren.

Braet voegt hier nog aan toe dat de fundamentele vaardigheden de communicatieve gedeeltelijk overlappen: "Voorzover communicatieve vaardigheden een algemeen en voorwaardelijk karakter hebben, zijn ze ook fundamenteel" (p. 48).

De bovenstaande omschrijving van Fundamentele Taalvaardigheid zal ik aanduiden als Fundamentele Taalvaardigheid definitie 1 (FTV-1). Op pagina 49 van Braets betoog komt namelijk een nogal afwijkende variant opduiken onder het kopje: "*Fundamentele vaardigheden zoals geselecteerd door de CVEN*". Daarvan wordt op pagina 50 gezegd: "De fundamentele vaardigheden van de CVEN zijn die deelvaardigheden die volgens taalwetenschappelijke analyse komen kijken bij het omgaan met tekstsoorten als uiteenzetten, beschouwen, betogen (in hun aangeduide gedaanten als voordracht tot en met opstel)". Ik duid deze variant nu verder aan als Fundamentele Taalvaardigheid definitie 2 (FTV-2).

Wat is nu de toegevoegde waarde voor de moedertaaldidaktiek van het begrip Fundamentele Taalvaardigheid? Ik bespreek dat achtereenvolgens voor de deelbegrippen FTV-1 en FTV-2, en tenslotte voor de overkoepelende term.

Wat de inhoud betreft van het begrip FTV-1, de "algemene en voorwaardelijke deelvaardigheden", moet worden vastgesteld dat de CVEN hierop geenszins het alleenrecht heeft. Daarvan getuigt bijvoorbeeld het volgende schema uit de SLO-publikatie *Een leerplan Nederlands* (Verbeek e.a., 1993), dat ten grondslag ligt aan de leerstof die dit leerplan voorstelt voor Nederlands in de basisvorming (zie volgende pagina).

Wat in dit schema 'basisvaardigheden' en 'deeltaken' heet, stemt exact overeen met wat Braet en de CVEN 'fundamentele vaardigheden' noemen (zoals de 'taken' overeenstemmen met wat Braet en CVEN 'functionele vaardigheden' noemen). Dit stelt de verdeling in drie kampen die Braet in zijn lezing aanbrengt: "het kamp van de fundamentalisten van de CVEN, het kamp van de functionalisten van de SCO, en het kamp van de voorstanders van het communicatieve taalonderwijs van o.a. de SLO" (p. 54), in een vreemd daglicht. Vooral als Braet nog toevoegt dat er uiteindelijk misschien nog meer afstand is tussen het CVEN-fundamentalisme en de communicatieve richting, dan tussen CVEN en SCO-functionalisten.

(manuscript afdrukt 8 maart 1994)

	Lezen	Schrijven	Spoken	Luisteren	Gesprekken voeren
<i>Basisvaardigheden</i>	Technisch lezen	Technisch schrijven	Technisch spreken	Concentreren	Gespreksconventies
<i>Deeltaken</i>	1 Oriënterende tekst - verkennen van de tekst op vormkenmerken - vaststellen leesdoel	1 Oriënteren op de schrijftaak - beeldvorming onderwerp - vaststellen schrijfdoel en publiek	1 Oriënteren op de spreektaak - vaststellen spreekdoel/bepalen luisteraar	1 Oriënteren op de luistertaak - beeldvormen van bedoeling	1 Oriënteren op gesprekssituaties - vaststellen gespreksdoel en context
	2 Inhoud verkennen - koppen/tussenkoppen lezen illustraties - kennis naar boven halen	2 Inhoud verkennen - brainstormen - informatie verzamelen	2 Spreken voorbereiden - bepalen wat het publiek van het onderwerp weet - informatie verzamelen	2 Verkennen onderwerp - kennis naar boven halen	2 Gesprek voorbereiden - informatie verzamelen - aanwezige kennis naar boven halen - woordkeus bepalen
	3 Informatie begrijpen/beoordelen - betekenis verlenen aan woorden - verbanden leggen - doel van de tekst vaststellen - subjectief taalgebruik herkennen - hoofdgedachte samenvatten	3a Informatie overdragen - juiste woordkeus hanteren - tekstopbouw hanteren - correcte spelling 3b Nakijken/verbeteren	3 Informatie overdragen - juiste woordkeus - ordening hanteren - hoofd/bijzaken bepalen	3a Aandacht bij informatie houden - aantekeningen maken - opbouw in steekwoorden weergeven - subjectief taalgebruik herkennen - bedoeling spreker vaststellen 3b Informatie beoordelen	3 Informatie uitwisselen - ordenen van informatie - doorvragen - argumenten herkennen - mening geven
<i>Taken</i>	4 Reflecteren op het lezen	4 Reflecteren op het schrijven	4 Reflecteren op het spreken	4 Reflecteren	4 Reflecteren op gesprekken voeren
	- Instructies - Reclameteksten - Kranteberichten - School- en studieboeken - Schema's - Gegevensbestanden	- Advertenties - Verslagen en betogende teksten - Formulieren - Vragen in schoolboeken - Creatief schrijven - Brieven - Werkstukken	- Instructies - Presenteren van een boek/geven van een verslag - Vertellen en samenvatten	- Instructies - Reclameteksten - Nieuwsberichten - Leerstof	- Vraaggesprek - Consultatiegesprek - Sollicitatiegesprek - Discussie

Hoe komt Braet daarbij? In een noot bij zijn lezing (p. 55) spreekt hij over "het holistische concept communicatief taalonderwijs van de SLO, dat op o.a. Griffioen teruggaat". Het zal iedereen die het hierboven gegeven schema uit *Een leerplan Nederlands* bekijkt (een uitwerking van communicatief taalonderwijs), wel duidelijk zijn dat er niets holistisch aan is. Braet heeft zich op het verkeerde been laten zetten

door twee zaken. Ten eerste het holistische(r) verleden van de sectie Nederlands op de SLO (vóór 1987), ten tweede een bespreking van SLO-onderzoeksrapporten in *Spiegel* (Lentz en Van den Bergh 1990, door Braet aangehaald in zijn noot) waarin de auteurs het SLO-project Nederlands zonder enige bewijspplaats "de keus voor totaliteitsonderwijs" in de schoenen schuiven. Zelfs een summiere bestudering van de feiten zou Braet (en uiteraard ook Lentz en Van den Bergh) hebben behoeft voor het plakken van het foute etiket. Ook in 1990 waren er al ruim voldoende stukken aanwezig waaruit bleek dat het Project Nederlands bepaald niet de holistische kant op ging (het meest duidelijke voorbeeld is het *Leerplan Nederlands voor Individueel Beroepsonderwijs* van Martien de Boer).

FTV-1, Fundamentele Taalvaardigheid in de definitie van algemene en voorwaardelijke deelvaardigheden, voegt al met al aan de moedertaaldidaktiek niets toe dat nieuw is, of exclusief voor de CVEN. Ook al doen de term en de polariserende wijze waarop Braet en de CVEN haar introduceren, het tegendeel vermoeden.

Gaan we over tot de bespreking van FTV-2: Fundamentele Taalvaardigheid als (door de CVEN geselecteerde) "deelvaardigheden die volgens taalwetenschappelijke analyse komen kijken bij het omgaan met tekstsoorten als uiteenzetten, beschouwen, betogen". Het eerste in het oog springende probleem is hier om helder te krijgen waar Braet het eigenlijk over heeft. Op één pagina (p. 50) spreekt hij van: "drie tekstfuncties (globale taalhandelingen): uiteenzetting, beschouwing, betoog"; "tekstsoorten als uiteenzetten, beschouwen, betogen"; en "de gekozen drie taalhandelingen uiteenzetten, beschouwen en betogen". Is dat dan allemaal zo'n beetje hetzelfde: tekstfunctie, (globale) taalhandeling, of tekstsoort? Als ik mij bezig hield met het plegen van 'taalwetenschappelijke analyse' zou ik dat toch zorgvuldiger doen.

En zijn de deelvaardigheden die bij deze tekstsoorten, tekstfuncties, taalhandelingen of wat dan ook betrokken zijn, nu nog 'fundamenteler' dan andere, alleen omdat de CVEN ze heeft geselecteerd?

Het valt bij zoveel begripsmatige en terminologische onduidelijkheid niet te verwonderen dat FTV-2 een paar jaar later in nog weer een andere gedaante verschijnt bij Hendrix en Hulshof (1993): als de *fundamentele tekstsoort*. De auteurs melden: "De deelvaardigheden die nodig zijn voor het begrijpen en studerend lezen van fundamentele tekstsoorten (uiteenzetting, beschouwing en betoog) moeten een plaats krijgen in een voor de leerlingen inzichtelijke en zelfstandig uit te voeren aanpak" (p. 253). Enige verantwoording of zelfs maar uitleg van de term fundamentele tekstsoort ten behoeve van *Levende Talen*-lezers, achten deze auteurs overbodig. Fundamenteel is wat de CVEN ooit fundamenteel heeft genoemd, en daarmee uit. Terwijl zulke uitleg of verantwoording geenszins overbodig zou zijn. Fundamenteel betekent: *ten grondslag liggend aan*. Voor FTV-1 kan men wel staande houden dat deze vaardigheden aan iets anders ten grondslag liggen: de hoofdgedachte per alinea kunnen aangeven is een van de vaardigheden die ten grondslag liggen aan bijvoorbeeld het kunnen lezen van een studietekst; goed en steekhoudend kunnen argumenteren ligt op dezelfde wijze ten grondslag aan bijvoorbeeld het schrijven of

uitspreken van een betogende tekst. Maar waaraan liggen "uiteenzetting, beschouwing en betoog" nu eigenlijk ten grondslag? Aan brieven, studieteksten, werkstukken, instructies, debatten, discussies, reclameboodschappen? Hoewel hun termengebruik dit alleszins suggereert, is het onwaarschijnlijk dat de auteurs dit echt bedoelen. Wat zij wel bedoelen is waarschijnlijk dat de vaardigheden die komen kijken bij het omgaan met uiteenzetting, beschouwing en betoog, ten grondslag liggen aan de vaardigheden die komen kijken bij het omgaan met specifiekere tekstsoorten als bovengenoemde. Hun opvatting zou dan als volgt beargumenteerd staan in het CVEN-rapport: "Het lijkt verstandig op havo en vwo het accent te leggen op samenvatting van een betoog of beschouwing in plaats van op verschillende, in de alledaagse praktijk voorkomende vormen van excerpere van allerlei soorten teksten. Aandacht voor dit soort samenvatting lijkt immers een relatief efficiënte en effectieve keuze, aangezien het kunnen maken van dit type samenvatting een noodzakelijke en waarschijnlijk zelfs voldoende voorwaarde vormt voor meer specifieke excerpvaardigheden" (p. 122).

Ik kan niet nalaten op te merken dat deze argumentatie op geen enkel mij bekend empirisch onderzoek berust. Vanuit theorieën over transfer zou eerder het tegenovergestelde voor de hand liggen: als leerlingen in het hoger onderwijs uiteindelijk een studietekst moeten kunnen samenvatten leer je ze dat efficiënter en effectiever door ze in havo en vwo te laten oefenen met studieteksten dan met 'uiteenzetting, beschouwing of betoog'. Hoe dit zij, dat FTV-2 als begrip meer vragen oproept dan beantwoordt, moge na het bovenstaande duidelijk zijn.

FTV-1 levert dus niets nieuws op en wel onnodige polarisatie, en van FTV-2 is de betekenis onduidelijk. Daar komt nog een laatste bezwaar bij. De term *fundamenteel* suggereert dat de bedenkers ervan werkelijk zeker zouden weten welke deelvaardigheden ten grondslag liggen aan andere, meer omvattende vaardigheden of taken. In de moedertaaldidaktiek is echter nauwelijks onderzoek te vinden dat hierover zekere, empirisch ondersteunde uitspraken doet. (En voorzover dit er wel is wordt het gemeld noch in het CVEN-rapport, noch door Braet of Hendrix en Hulshof.) De aanname van deelvaardigheden of deeltaken is tot op heden op niet veel meer gebaseerd dan op 'educated guessing'. Dat geldt uiteraard ook voor het SLO-schema uit *Een leerplan Nederlands*, maar wij vermijden dan ook een pretentieuze term als *fundamenteel*.

Aan Fundamentele Taalvaardigheid is, al met al, helaas slechts één ding fundamenteel: de fundamentele onbruikbaarheid ervan voor de moedertaaldidaktiek.

Bibliografie

Braet, A., Functioneel, communicatief of toch maar liever fundamenteel? In: *Het Schoolvak Nederlands*, verslag van de 5e conferentie. Amsterdam/Diemen: 1991, p. 46-57.

Hendrix, T. en H. Hulshof, Leesonderwijs verder vorm geven. In: *Levende Talen* 480, 1993, p. 253-262.

Het CVEN-rapport. Eindverslag van de Commissie Vernieuwing Eindexamenprogramma's Nederlandse taal- en letterkunde vwo en havo. Den Haag: SDU, 1991.

Lentz, L. en H. van den Bergh, Functionele taalvaardigheid en communicatief taalonderwijs. In: *Spiegel* jaargang 8 (1990), p. 111-119.

Verbeek, J. e.a., *Een leerplan Nederlands*. Groningen: Wolters-Noordhoff, 1993 (Bouwstenen voor de basisvorming).

(manuscript binnengekomen 8 mei 1994)

(manuscript aanvaard 8 mei 1994)